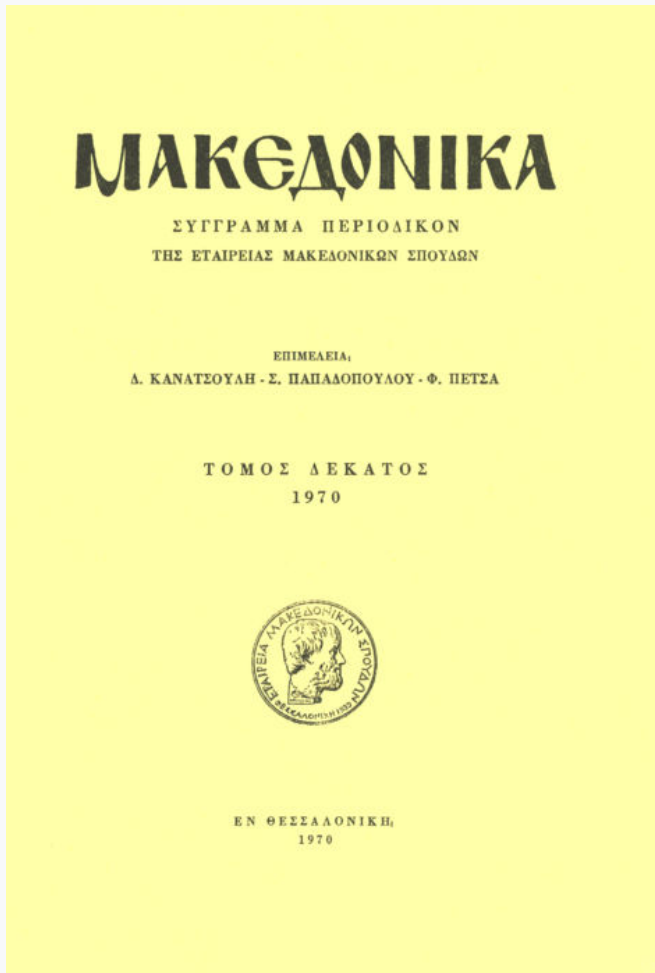

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Παύλου Τσάμη, Ιερή γη, Α' βραβείον διηγήματος
Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Κωνσταντίνος Αν. Βαβούσκος

doi: [10.12681/makedonika.795](https://doi.org/10.12681/makedonika.795)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Αν. Βαβούσκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαβούσκος Κ. Α. (2015). Παύλου Τσάμη, Ιερή γη, Α' βραβείον διηγήματος Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. *Μακεδονικά*, 10(1), 308–312. <https://doi.org/10.12681/makedonika.795>

ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σφάζεται ναὸς ἢ ἐπιδιωρθωμένος εἰς μέγα μέρος ἢ ὡς νέον κτίσμα ἐπὶ παλαιῶν ἔρειπῶν ἢ μόνον εἰς ἔρειπια.

Ἡ τρίτη ὑποδιαίρεσις αὐτῆ τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ ἔργου, περιγράφουσα τὰς μονὰς καὶ τοὺς ναοὺς, ἱκανοποιεῖ τὸ γενικώτερον αἴτημα περὶ μιᾶς ἐπισκοπῆσεως τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὴν Βέροιαν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς ἐν μέρει βεβαίως μόνον, διότι τὰ περὶ αὐτῶν διδόμενα στοιχεῖα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἱστορικά, χωρὶς κατόψεις, τοιχογραφίας καὶ κινητὰ ἀντικείμενα. Ἄπο ἱστορικῆς ὁμῶς ἀπόψεως ἀποτελεῖ πράγματι καλὸν ὁδηγὸν διὰ τὸν εἰδικὸν ἔρευνητὴν, ὁ ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν μελέτην τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Βεροίας, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως (βλ. σ. 144 εἰς τέλος).

Ἐν γένει ὁ Β' τόμος οὗτος τοῦ ἔργου εἶναι πολὺ καλῦτερος τοῦ πρώτου καὶ χρησιμώτερος εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἱστορία πόλεων εἶτε μεγαλυτέρων, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη (βλ. Ἄ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ο υ Ν. Λ ἔ τ σ α, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης. Τόμ. I-II, Θεσσαλονίκη 1961-1963) εἶτε μικροτέρων, ὅπως ἡ Βέροια, ὡς εἶδος ἱστοριογραφίας, εἶναι χρησιμωτάτη εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν συγκεντρώνει διεσπαρμένον γενικῆς ἱστορίας καὶ δυσεὶρητον τοπικῆς ἱστορίας ὕλικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δίδει τοπικὴν εἰκόνα τοῦ βίου τοῦ Ἔθνους εἰς ὀρισμένην ἑποχὴν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἱστοριογραφίας, ὅταν βεβαίως δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἔργα μνημειώδους χαρακτῆρος, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ ἔργον τοῦ P. L e m e r l e *Philipres et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, τοῦλάχιστον ἀποτελεῖ ὄρυχειον πληροφοριῶν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν.

Ὁ συγγρ. τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου ἐπέτυχε πολὺ περισσότερα τῆς τελευταίας περιπτώσεως. Μετὰ τὴν γνωστὴν ἤδη δυνάμιν τοῦ ἐργασίας εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπιπόνως, ὑπερνεκίησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν, συνέλεξε πλῆθος πληροφοριῶν, διεξῆλθε μεγάλην βιβλιογραφίαν καὶ παρουσίασεν ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ σημαντικώτερον μιᾶς ἀπλῆς συγκεντρώσεως ὕλικου. Τοῦτο, διότι ἐπεξεργάσθη κριτικῶς τὰς πηγὰς του, διήρесе καλῶς τὴν ὕλην του, ἔλαβεν ἰδίαν θέσιν ἔναντι τῶν γνώμῶν τῆς βιβλιογραφίας του καὶ οὕτω παρουσίασε ἀρκετὰ σαφῆ εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ βίου τῆς Βεροίας. Εὐχόμεθα εἰς αὐτὸν μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν εἰς τὸν Γ' τόμον τοῦ ἔργου.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Π α ὐ λ ο υ Τ σ ἄ μ η, 'Ιερή Γῆ, Α' Βραβεῖον διηγῆματος Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐκδόσις Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 6, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 390.

Ὁ Παῦλος Τσάμης ἐγεννήθη εἰς τὸ Πισοδῆριον Φλωρίνης, εἰς τὸ ὁποῖον διῆλθε τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ἀποφοιτήσας ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος Μοδῆστειον σχολῆν, ἣ ὁποία ἐλειτούργει ἐπὶ τῶν παιδικῶν του ἐτῶν καὶ λειτουργεῖ εἰσέτι ὡς δημοτικὸν Σχολεῖον. Θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατον εἰς τὸν ἀναγνώστην τοῦ βιβλίου τοῦτου νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἂν δὲν ἐγνώριζε προηγουμένως τὸ πλαίσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη καὶ ἐγαλουχήθη ὁ συγγραφεὺς του.

Τὸ Πισοδῆριον ὑπῆρξεν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐκ τῶν γνωστοτάτων χωριῶν τῆς Μακεδονίας, ἐκτισμένον ἐπὶ ὕψους 1460 μ. καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποία συνδέει τὸ Μοναστήριον διὰ τῆς Φλωρίνης, μετὰ τὴν Κορυτσάν καὶ τὴν Καστορίαν. Ὡς ἐκ τοῦ λόγου τοῦτου οἱ κάτοικοι του ἀνέπτυξαν ἐμπορικὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν μετέφερον καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τῆς Μακεδονίας, τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰμοῦ καὶ πέραν ταύτης. Ἐκ τῆς δραστηριότητος ταύτης ἀπέκτησαν εὐμάρειαν, ἣ ὁποία κατεφαίνετο εἰς τὰς ἀρχοντικὰς οἰκίας καὶ

είς τὰ σχολεῖα των. Τὸ Πισοδέριον ὑπῆρξε προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τῶν βλαχοφώνων κατοίκων του ὑπῆρξε ὑποδειγματικῆ, ἐξεδηλώθη δὲ κατὰ τρόπον λαμπρὸν κατὰ τὴν κρίσιμον καμπὴν τῆς νεωτέρας ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ἦτοι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς δοκιμασίαν τὸν ἀλύτρωτον Μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν. Τότε ἀκριβῶς τὸ Πισοδέριον κατέστη προμαχὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὴν καιρίαν γεωγραφικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν, ἀπρόσβλητος ἐκ μέρους τῶν κοιματᾶζήδων λόγῳ καὶ τῆς ἀξιολόγου ἐνόπλου δυνάμεως, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν οἱ μάχιοι κάτοικοί του καὶ ἡ ὁποία ἐλάμβανε μέρος εἰς πολλὰς μάχας τῆς περιοχῆς. Τοιουτοτρόπως τὸ Πισοδέριον ἐξειλίχθη συγχρόνως εἰς ἔμπεδον, κέντρον πληροφοριῶν καὶ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ εἰς ἐκπαιδευτήριον τοῦ μαχομένου Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον κατέφευγον τὰ ἑλληνικὰ σώματα πρὸς ἀνάπαυσιν, ἀνεφοδιασμόν καὶ λήψιν ὁδηγίων.

Κεφαλὴ τοῦ Ἀγῶνος τοῦτου εἰς τὴν περιοχὴν ὑπῆρξεν ὁ ἱερεὺς τοῦ κεφαλοχωρίου Παπα-Σταυρος Τσάμης, θεοὺς ἐκ πατρὸς τοῦ συγγραφέως. Αὐτὸς ἦτο ὁ τὰ πάντα φρονεῖζων καὶ περὶ πάντων ἀπολογούμενος. Τὸ τέλος του ὑπῆρξε τραγικόν, διότι ὑπῆρξε μὲν ἀτρόμητος, ἀλλὰ δυστυχῶς εὐπιστος, ἡ εὐπιστία του δὲ αὐτὴ τὸν ὠδήγησεν εἰς θανάσιμον παγίδα τῶν Βουλγάρων κοιματᾶζήδων, τὴν ὁποίαν δραματικώτατα περιγράφει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του (σ. 350 κ.έ.). Τὸ κεφάλαιον τοῦτου εἶναι τὸ αὐθεντικώτερον ἐξ ὅσων ἐγράφησαν περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἔθνομάρτυρος τοῦτου, ὁ ὁποῖος κατέλιπε φήμην ἔνδοξον τόσον εἰς τὴν περιοχὴν, ὅσον καὶ εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ἡ προτομή του, εὐγνώμων προσφορά τοῦ ἔθνους, ὑψοῦται ἐπὶ τῆς βίγλας Πισοδερίου, φρουρὸς τῆς Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ αἱματός του καθηγίασε.

Εἰς τοιαύτην ἀτμόσφαιραν ἐθνικοῦ παλμοῦ ἠνδρώθη ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τοῦτου Παῦλος Τσάμης. Παιδιόθεν ἔμαθε λεπτομερῶς ὅσα ἐμελλεν ἀργότερον νὰ ἐξιστορήσῃ. Διότι, πράγματι, τὸ βιβλίον του ἀποτελεῖται μὲν ἐκ διηγημάτων τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, κατὰ βάθος ὅμως εἶναι ἱστορία τῶν σπουδαιότερων φάσεων καὶ γεγονότων αὐτοῦ, τὰς σχετικὰς περὶ τῶν ὁποίων πληροφορίας εἶχεν ἐκ πρώτης καὶ ἀσφαλῶς χειρὸς. Τοιουτοτρόπως διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου τοῦτου ἐκτυλίσσεται ἡ πραγματικὴ ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, οὐχὶ ἐκείνη ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀρχείων καὶ διατυπῶται μὲ ἀχρωμῶν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ ἐκείνη ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς πραγματικῆς ζωῆς καὶ περιγράφεται μὲ θερμὴν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν. Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια οὐδόλως τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τοῦτου ἐμφανίσως τῶν γεγονότων. Διότι, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεδίωξεν, ὡς νομίζω, ὁ συγγραφεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἡ συγγραφὴ ἐπισήμου ἱστορίας, ἀλλὰ ἡ παράδοσις εἰς τὸ ἔθνος τῆς ζωντανῆς εἰκόνας ὀρισμένης περιόδου μὲ χρώματα ἔντονα, μὲ διακυμάνσεις συναισθημάτων, μὲ παρουσιάσιν χαρακτήρων ἐχόντων ἔντονον τὴν ἐκδηλώσιν τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν. Ἔργον δυσχερὲς δι' ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε γόνος ἀγωνιστῶν καὶ θυμάτων τοῦ Ἀγῶνος, δι' ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος συναισθηματικῶς τοῦλάχιστον δὲν θά ἠδύνατο νὰ ἀποδεσμευθῇ ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐδημιούργουν ἐκ τοῦ ἀσφαλῶς τὴν διακεκριμένην ἐθνικὴν του συνείδησιν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς, χωρὶς νὰ ἀποδεσμευθῇ πλήρως τῆς συναισθηματικότητος ταύτης, κατάρθωσε νὰ παρουσιάσῃ κατὰ τρόπον ἄσφογον τὰ γεγονότα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ταῦτα ἀληθῆ πρώτην ὕλην διὰ τοὺς ἱστορικούς, ἀληθὲς ἐντύπωμα πατριδογνωσίας διὰ τοὺς ἑλληνοπαῖδας καὶ ἀληθῆ μυσταγωγίαν διὰ τοὺς ὄριμους.

Ταῦτα πάντα ἔη τοῦ δυνατόν νὰ ἀναμένονται ἐνδεχομένως ἀπὸ ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἠνάλωσε τὴν ζωὴν του εἰς τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν ζωτικωτάτου τομέως τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐκπλήσσει εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου. Χωρὶς νὰ εἶμαι εἰδικὸς εἰς τὰ λογοτεχνικὰ ζητήματα, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν ἀπλῶς τὸ αἰσθητήριον τοῦ κοινοῦ ἀναγνώστου, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τονίσω τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὄρους, τὸ συναρπαστικὸν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ δυνατόν τῆς συγκινήσεως,

ή οποία μετατίθεται ἐκ τοῦ κεμένου, ἦτοι τὰς ἀρετὰς αἱ ὁποῖαι διαυλακάνουν τὸ ὄραϊον αὐτὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον δικαίως ἀπέσπασε τὸ πρῶτον βραβεῖον διηγήματος τῆς 'Εταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Τὸ βιβλίον περιέχει ἑκοσι δύο διηγήματα, ἐξιστοροῦντα εἰκοσι δύο ἀντιστοίχους φάσεις τοῦ Μακεδονικοῦ 'Αγῶνος. Εἰς τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ τουρβᾶς τοῦ Ντίνας» περιγράφεται κατὰ τρόπον δραματικόν, ἢ μεταφορὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Παύλου Μελά εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ 'Αγίου Χαραλάμπους Πισοδερίου. 'Η σκηνὴ τῆς ὑποδοχῆς τῆς κεφαλῆς ἐκ μέρους τοῦ Παπα-Σταύρου Τσάμη καὶ ἡ αὐτοσχέδιος ἐν κρυπτῷ νεκρώσιμος ἀκολουθία προκαλοῦν ρίγη συγκινήσεως καὶ ζωντανεῶν ἐπ' ὀλίγον τὸ δράμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά τοῦ Μακεδονικοῦ 'Ελληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς. Τὸ δεύτερον διήγημα ἐπιγράφεται «ἡ δασκάλια τῆς Μπογδάντσας». 'Η Μπογδάντσα εὐρίσκειται σήμερον ἐπὶ γιουγκοσλαβικοῦ ἐδάφους ἐναντι τοῦ μεθωριακοῦ χωρίου Εὔζωνοι. Χωρίον σλαυόφωνον, ἀλλὰ ἑλληνικόν με ἐξαιρετον τότε ἐθνικὴν δρᾶσιν. Εἰς τὸ διήγημα τοῦτο περιγράφεται ἡ ἡρωϊκῆ δράσις τῆς διδασκαλίσης Χατζηγεωργίου καὶ ὁ τραγικὸς θάνατος αὐτῆς. 'Η ἀνάγνωσις τοῦ διηγήματος τούτου ὡς καὶ τοῦ εἰκοστοῦ, «Οἱ ἔθνομάρτυρες τοῦ Μενουικίου», μεταφέρει εἰς κόσμον καταπληκτικῶν ἐξάρσεων. 'Η ἄσημος διδασκάλισσα ἀσήμερον χωρίου, ὡς καὶ τὰ γυναικόπαιδα ἑτέρου χωρίου περιφονοῦν τὰς ἀπειλάς, καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν θάνατον, διὰ τὰ γίνουιν τέλους παρανόλωμα τοῦ πυρός. Πρόκειται περὶ θυσίας ὑπερόχου εἰς τὸν βωμόν τοῦ ἔθνους, ἡ ὁποία δὲν θὰ μείνῃ μεμονωμένη. Εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων τῆς ἐποχῆς συχνὰ θὰ ἀναγράφεται «εὐχαριστῶ σε Κύριε διότι θανάτου με ἤξιώσας». Τὸ διήγημα εἶναι ὑποδειγματικόν ὡς πρὸς τὴν διὰ τῆς ἐξιστορήσεως παρεχομένην διαπαιδαγώγησιν τῶν ἑλληνοπαίδων. Τὸ τρίτον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν «μεγάλον Μοναστηριώτην», τὸν Θεόδωρον Μόδην. Τὸ διήγημα τοῦτο ρίπτει φῶς ζωηρὸν εἰς τὰς γνωστὰς πλέον μεθόδους τοῦ τότε βουλγαρικοῦ κοιμητιοῦ, περὶ δολοφονίας 'Ελλήνων προκρίτων πρὸς τρομοκράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. 'Η κεραυνοβόλος καὶ αὐθόρμητος ἀντίδρασις πρὸς ἐπιβολὴν ἀντιποινῶν καὶ δὴ ἐκ μέρους νεαρῶν ἑλληνοπαίδων περιγραφομένη, ὡς πράγματι ἐλάμβανεν αὐτὴ χώραν τότε, δίδει τὸ μέτρον τοῦ ἀκαταβλήτου θάρρους αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ Μακεδονικοῦ 'Ελληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε νὰ ἀντιδρᾷ (ἀλλὰ μόνον νὰ ἀντιδρᾷ), ὡς ἔπρεπεν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θλιβερῶν αὐτῶν μεθόδων.

Τὸ τέταρτον διήγημα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Στὰ χνάρια τοῦ Παύλου Μελά» ἀναφέρεται εἰς τὴν περιοδείαν τοῦ Παύλου Μελά εἰς τὴν Μακεδониαν. 'Η περιγραφή εἶναι γραφικωτάτη. Δι' αὐτῆς παρελαύνει ἐνώπιόν μας ὁ Μακεδονικὸς 'Ελληνισμὸς τῆς ἐποχῆς, οἱ σλαυόφωνοι, οἱ βλαχόφωνοι, οἱ ἑλληνόφωνοι, ὅλοι με μίαν ψυχὴν, με ἓνα πάθος, με ἓνα ἔθνος-σισμόν. Εἶναι ἡ καλύτερα ἀνατομία τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς τῆς Μακεδονίας. Τὸ τελευταῖον διήγημα, «ὁ θάνατος τοῦ Μίκη Ζέζα», οὐσιαστικῶς συμπληρῶνει τὸ διήγημα τοῦτο με τὴν περιγραφὴν τῆς τελευταίας περιοδείας τοῦ ἥρωος, τὴν ὁποίαν ἐτερμάτισεν ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος αὐτοῦ. Τὸ διήγημα εἶναι ἐξαντλητικόν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὴν πραγματικὴν ἀφειτηρίαν τῆς ὀριστικῆς ἀναστάσεως τοῦ Πανελληνίου ἐκ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀδρανούς προτέρας ἐπισήμου στάσεως.

Τὸ πέμπτον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν Μητροῦσσην, «τὸν ἥρωα τῶν Σερρών». 'Η περιγραφή, ἰδίᾳ τῆς τελικῆς φάσεως τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ ἀτρόμητου αὐτοῦ ἀνδρός, θὰ ἦτο ἀπίστευτος καὶ θὰ ἐγίνετο δεκτὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς μυθιστορίας, ἂν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον, ὅτι αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὁμῆν πραγματικότητά. Εἰς τὸ διήγημα τοῦτο, ὡς καὶ εἰς τὸ δωδέκατον, «'Η στερνὴ σφαῖρα», τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν ἐπίσης ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Κουτσούκη, καὶ τὸ ἔνατον, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν θάνατον τοῦ Μοναστηριώτου ἐβελοντοῦ Φιλίππου Καπετανοπούλου, ὁ συγγραφεὺς παρέχει ὁμηρικὰς περιγραφάς, ὁμηρικῶν πράγματι ἡρώων, καὶ παρα-

δίδει εις τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους εὐγενεῖς φυσιογνωμίας, τῶν ὁποίων δικαίως ποιεῖται οὗτος τὸν ἔπαινον τῆς μνήμης τῶν.

Εἰς τὸ ἕκτον διήγημα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «βουλγαρικοῦ ὄργιου». Πρόκειται περὶ περιγραφῆς συγκεκριμένου ἐπεισοδίου, ἐνδεικτικοῦ τῆς συνήθους μεθόδου τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ἐν ὀνόματι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας, διεπέρασαν ἐν στόματι μαχαίρας ὅσους εἶχον ἄλλην ἀντίληψιν περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικότητος.

Εἰς τὸ ἕβδομον διήγημα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «παράξενου βάλτου». Τόσον εἰς αὐτό, ὅσον καὶ εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον, «Ἡ καλύβα τοῦ Τσέκρη», περιγράφονται σκηναὶ ἀπὸ τὸν ἀνηλεῆ ἀγῶνα εἰς τὴν τέως λίμνην τῶν Γιαννιτσῶν. Ὁ συγγραφεὺς, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ συνόλου τῶν διηγημάτων του ἀφιέρωσε τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ ἔργου του εἰς τὴν ἐξιτορησιν σκηνῶν ἐκ τοῦ ἀγῶνος εἰς ἄλλας περιοχάς, κυρίως δὲ εἰς τὰ Κορῆστια. Ἡ ἐξήγησις εἶναι ὅτι τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἐγνώριζε καλῶς. Παρ' ὅλα ταῦτα, εἰς τὴν λίμνην τῶν Γιαννιτσῶν διετέθη ἀγὼν μεγάλης διαρκείας ὑπὸ σκληροτέρας συνθήκας, ἀληθινῆ ἐποποιία, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ ἡδύνατο ὁ συγγραφεὺς νὰ διαθέσῃ περισσότερον χῶρον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ δύο ταῦτα διηγήματα δίδουν ἀμυδρὰν μὲν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῶν ἀγῶνων τῆς λίμνης.

Τὸ δέκατον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἥρωϊκοῦ Μοριχόβου. Ὑπὸ τὸν γεωγραφικὸν τοῦτον ὄρον εἶναι γνωστὴ ἡ κοιλὰς τοῦ Ἐριγῶνος εἰς τὸ τμήμα αὐτῆς πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Πελαγονίας, τῆς ὁποίας ἐκ τῶν εἰκοσι τεσσάρων σλαυφῶνων χωρίων τὰ εἰκοσι ἦσαν ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ προπύργια τοῦ ἀγωνιζομένου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ περιοχὴ αὕτη δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἦτο ὁμοῦ ἀδιανόητος ἐξιτορήσις τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἄνευ Μοριχόβου, εἰς τὸ ὅποιον μετὰ τῶν ἐξαιρέτων γηγενῶν πατριῶτων ἔδρασαν καὶ σώματα ἐξ ἄλλων περιφερειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου. Συναφῆς εἶναι καὶ τὸ δέκατον τέταρτον, «Ἀντάρτες στῆ Μακεδονία», διότι περιγράφει πῶς μεταφέροντο καὶ πῶς ἀπεβίβάζοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν γῆν τὰ διάφορα σώματα, τὰ ὅποια προωθοῦντο κατόπιν μέχρι Μοριχόβου. Τὸ ὄγδοον, «Ἡ κρυψάνω», καὶ τὸ ἐνδέκατον, «Ἡ ὀξυὰ τοῦ Γύπαρη», περιγράφουν μεμονωμένα γεγονότα, τὰ ὅποια εἶναι ἐνδεικτικὰ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον διετέθητο ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν. Δυνατὰ εἰς σύλληψιν ὡς μέθοδοι πολέμου ἀμυντικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημέναι πολλάκις ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων διανθίζουν τὴν σκληρότητα τοῦ Ἀγῶνος τούτου μὲ πνευματικὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὅποια κρατεῖ εἰς ἀγωνίαν τὸν ἀναγνώστην.

Τὸ δέκατον τρίτον, «Ὁ μικρὸς πράκτορας», καὶ τὸ δέκατον πέμπτον, «Ὁ προδότης», εἶναι περιγραφαὶ ἀντιθέτου περιεχομένου πράξεων, ἀφ' ἑνὸς μὲν εὐψυχίας καὶ τόλμης νεαρῶν ἀγωνιστῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ποταπότητος καὶ δειλίας προδοτῶν. Αἱ περιγραφαὶ αὗται δίδουν μεταξὺ ἄλλων ἓν τι δὲ μέτρον εἰκόνα καὶ τῆς ἠθικῆς στάθμης τοῦ Ἀγῶνος, διότι, πράγματι, αἱ ἐξάρσεις καὶ αἱ αυτοθυσίαι δὲν ἔπαυον νὰ παρακολουθοῦνται πολλάκις ἀπὸ πράξεις στυγνῆς προδοσίας. Εἶναι ἡ πραγματικότης τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου ἐξυψηρετῆ μὲ τόσην γλαφυρότητα.

Τέλος τὸ δέκατον ἕβδομον, «Ἡ μετάληψη», καὶ τὸ δέκατον ἕνατον, «Ταραγμένα Χριστούγεννα», παρέχουν τὴν εἰκόνα τῆς δοκιμασίας τῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν ὅποιαν ὑπεβάλλοντο πολλάκις οἱ ἀγωνισταί, ὡς καὶ τῆς αἰφνιδιαστικῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων εἰς στιγμὰς γαλήνης, τόσον σπανίας εἰς τὴν πολυτάραχον ἐκείνην ἐποχὴν.

Θὰ ἡδύνατο τις νὰ ἀναγνώσῃ τὸ βιβλίον τοῦτο μὲ τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον καὶ μὲ τὴν αὐτὴν προσοχὴν ἔστω καὶ ἂν περιεῖχε διπλάσιον ἀριθμὸν διηγημάτων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ πρέπει νὰ εἶναι τις ὑπόχρεως εἰς τὸν συγγραφέα, ὁ ὅποιος μὲ τὰ ὀλίγα αὐτὰ διηγήματα κατάρθωσε νὰ δώσῃ σαφῆ εἰκόνα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, εἰς ὅλας τὰς ἐξάρσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀθλιότητας αὐτοῦ, κατὰ τρόπον τόσον προσιτὸν εἰς τὸ εὐρὸ κοινόν. Δι' ὧν τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ἀρετὴ, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ γραμμῶν ἀπο-

δίδεται ὁ φόρος τιμῆς εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, παρ' ὅλων ὅτι δὲν ἔτυχον πάντοτε τῆς δεουσίας προσοχῆς, δὲν παύουν νὰ εἶναι οἱ ἀκρογωνιοὶ λίθοι τοῦ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνεγερθέντος ἔθνικοῦ ἡμῶν οἰκοδομήματος. Εἰς τὸν κ. Τσάμην ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι προβάλλει αὐτοὺς εὐθέως δι' ὅλου τοῦ βιβλίου του εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῶν δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας ὑπερέβαλον πολλὰκις. Θὰ ἔπρεπε ἐπὶ τέλους νὰ γίνεται συχνότερον τὸ πνευματικὸν μνημόσυνον αὐτῶν, ὅχι μόνον διὰ νὰ μανθάνουν ὅλοι τὴν ἔθνικὴν μας ἱστορίαν καὶ νὰ διαπαιδαγωγοῦνται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ εὐφραίνωνται καὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀφιέρωσιν ἔχει εἰς τὸ βιβλίον του ὁ συγγραφεὺς Παῦλος Τσάμης, ὁ ὅποιος διὰ τοῦ βιβλίου τούτου, προσφέρει μίαν εἰσέτι ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰ λοιπὰ ὑπηρετήσεν ὡς ἀξιωματικὸς ἐπὶ ἔτη μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ

V. J. Grosyl, Reformi v Dounajskih Knjazestvah i Rossja (20-30 Godi XIX Veka), (Αἱ μεταρρυθμίσεις εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας καὶ ἡ Ρωσία κατὰ τὰ ἔτη 20-30 τοῦ 19ου αἰῶνος), Μόσχα (ἔκδ. «Ἐπιστήμη») 1966, σελ. 406.

Τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον περιήλθεν εἰς χεῖρας μου πρό τινος καὶ ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰς ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀκόμη, καὶ πολλοὶ Ἕλληνες. Μετὰ τὴν κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν, εἰς τὸ Α' κεφ. ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴν κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος, εἰς τὸ Β' κεφ. μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1828-1829 καὶ μὲ τὰς ἐπελθούσας μεταρρυθμίσεις εἰς αὐτὰς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1828-1829, εἰς δὲ τὸ Γ' κεφ. περιλαμβάνονται οἱ ἐφαρμοσθέντες ὀργανωτικοὶ νόμοι καὶ αἱ παρεμφερεῖς διατάξεις καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει, καὶ ἔπεται ἡ πλουσία βιβλιογραφία ρωσικὴ καὶ ξένη, καθὼς καὶ ὁ πίναξ κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Γενικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι ὁ συγγρ. ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν συμβολὴν τῶν Ρώσων εἰς τὰς ἐπελθούσας μεταρρυθμίσεις εἰς τὰς Ἡγεμονίας κατὰ τὴν προσωρινὴν ρωσικὴν κατοχὴν τῶν ἐτῶν 1829-1833 ἐν συγκρίσει μὲ τὰς προηγουμένας καταστάσεις, τὰς ὁποίας σχολιάζει δυσμενῶς καὶ λαμβάνει θέσιν καθαρῶς μαρξιστικὴν καὶ ὕλιστικὴν, ἐξιδανικεῶν μόνον τὴν ἐποχὴν τῶν δύο δεκαετηρίδων τῆς ρωσικῆς κατοχῆς. Φροντίζει κατὰ κανόνα νὰ ἐξάρῃ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῶν Ρώσων εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ θέματα ἰδίως, τονίζει δὲ ὅτι ἡ τσαρική τότε Ρωσία ἐφρόντιζε ὑπὲρ τῶν λαῶν τῆς Ρουμανίας, ἐνθὺ οἱ ἄλλοι, δηλ. οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Φαναριῶται ἡγέμονες, κατεδυνάστευον τὴν χώραν (σ. 169). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σ. 123 ἀναφέρει ὅτι οἱ Φαναριῶται δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην (Τουρκία), ἐν τούτοις ὅμως μερικοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅπως ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ὅλων τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγρ. κρίνει τὰς ἀγροτικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Κωνστ. Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὴν ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἡ Ρωσία ἐβοήθησε τὸν ἑλληνικὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, διότι ὁ Τσάρος καὶ ὁ ὑπουργὸς του Ἰωάννης Καποδίστριας ὑπῆρξαν τὸ κέντρον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ὑποστηρίζαντες τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ὅλων τῶν Βαλκανικῶν λαῶν (σ. 131).

Εἰς τὰς σ. 137 καὶ 138 γράφει ὅτι οἱ βογιάροι τῆς Μολδαβίας τὸ ἔτος 1821 ἦσαν